

УДК 325.456:332.021:009.12

ПРИПУТА Н.В., здобувач

Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України

e-mail: pryputa@ukr.net

**АНТИМОНОПОЛЬНА ТА КОНКУРЕНТНА ПОЛІТИКА
В ЕКОНОМІЦІ: ЗНАЧЕННЯ, ЕВОЛЮЦІЯ СТАНОВЛЕННЯ
ТА НАПРЯМИ ЗДІЙСНЕННЯ**

У статті викладено суть політики держави у сфері антимонопольної та конкурентної політики, що полягає в обмеженні монополізму в господарській діяльності та розвитку економічної конкуренції. Виділено три характерних етапи цієї політики, що характеризували здійснення демонополізації ринків та відпрацювання положень антимонопольного законодавства (1-й), здійснення структурної трансформації економіки та реформування економічних відносин власності (2-й), підтримання розвитку та удосконалення конкурентного середовища (3-й). Охарактеризовано напрями реалізації конкурентної політики в економіці на макроекономічному рівні та дії суб'єктів господарювання з підвищення рівня конкурентоспроможності своєї діяльності.

Ключові слова: конкуренція, антимонопольна політика, конкурентна політика, еволюція становлення конкурентної політики, напрями здійснення конкурентної політики.

Постановка проблеми. Кожна країна вирішує питання формування власної моделі ринкової економіки. В цьому відношенні країни виходять із загальних особливостей формування ринку, враховуючи національну специфіку ведення бізнесу та національні особливості задіяння ринкових важелів регулювання. Відповідно до зазначеного, кожна країна формує власну систему моніторингу розвитку окремих галузей економіки, визначення рівня їх монополізованості та необхідності задіяння важелів антимонопольного регулювання та підтримки розвитку конкурентних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування ефективного ринкового механізму є предметом уваги багатьох вчених, серед яких: А. Сміт [1], П. Самуельсон [2], Дж. Р. Хікс [3], А. Пігу [4] та багато інших. Серед вітчизняних вчених питання цієї проблематики входили у сферу інтересів В. Г. Андрійчука [6], В. О. Білика [7], Ю. С. Коваленка [8], С. В. Мочерного [9], П. Т. Саблука [5, 7] та інших.

Проте взаємоузгоджене дослідження питань антимонопольної та конкурентної політики в контексті розгляду їх еволюції дозволить усвідомити особливості формування окремих питань та передумови ефективної реалізації в окремих галузях економіки. Це обумовлює актуальність дослідження в теоретичному та практичному відношенні.

Мета дослідження – характеристика суті конкурентної політики та напрямів її реалізації на макро- та мікроекономічному рівнях в економіці України. Досягнення зазначеної мети передбачало виконання наступних **завдань**: викладення суті конкуренції; характеристика значення антимонопольної та конкурентної політики в економіці; виділення етапів розвитку антимонопольної та конкурентної політики в Україні; визначення напрямів реалізації антимонопольної та конкурентної політики на макроекономічному та господарському рівнях.

Матеріал і методика досліджень. Методологічна основа дослідження – система загальнонаукових та спеціальних методів і діалектичний метод пізнання, системний аналіз, синтез. На основі системно-аналітичного методу зроблено теоретичне узагальнення особливостей здійснення антимонопольної та конкурентної політики в Україні з виділенням трьох характерних її етапів, а також обґрунтовано напрями її реалізації на макро- та мікроекономічному рівнях.

Результати досліджень та їх обговорення. У різних державах відзначається поєднання інтересів суб'єктів господарювання з окремими ринковими силами. Це використовується ними для зміцнення своєї ринкової позиції, а в ряді випадків для досягнення монопольного положення на ринку і його використання виключно для своїх інтересів. Одним з видів викривленого стану ринку є стан монополізму. Певні суб'єкти господарювання використовують своє виняткове положення на ринку через отримання більшої ринкової сили щодо контролю над певними ринками, встановлення монопольно високих цін на власно вироблену продукцію, введення контролю над ринками ресурсів. Узагальнене визначення стану „монополізації” дає Закон України № 2210-III від 11.01.01. р., де в ст. 1 зазначається, що такий стан є результатом „досягнення суб'єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на ринку товару, підтримання або посилення цього становища” [10].

Основні норми законодавчих актів з питань антимонопольного регулювання та захисту економічної конкуренції викладено в Конституції України [11], Господарському кодексі України [12], Законах України „Про захист економічної конкуренції” [10], „Про антимонопольний комітет України” [13], „Про захист від недобросовісної конкуренції” [14], у „Паризькій конвенції про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року” [15].

Одним з питань, що характеризується в цих законодавчих актах, є питання конкуренції. Так, суть конкуренції різними вченими пояснюється відповідно до предмету їх дослідження. Наприклад, стаття 1 Закону України „Про захист економічної конкуренції” визначає суть терміна „економічна конкуренція”, що становить собою „змагання між суб'єктами господарювання з метою здобуття завдяки власним досягненням переваг над іншими суб'єктами господарювання, внаслідок чого споживачі, суб'єкти господарювання мають можливість вибирати між кількома продавцями, покупцями, а окремий суб'єкт господарювання не може визначати умови обороту товарів на ринку” [10].

Розвиток вільної конкуренції стимулював процеси концентрації та централізації виробництва та капіталу, що в останні десятиліття XIX століття призвело до виникнення монополій. Зазначені процеси супроводжувались диференціацією товаровиробників та власників підприємств. У цей період відзначається розвиток науково-технічного прогресу, майстерність використання результатів якого значною мірою визначили положення окремого товаровиробника, власника або підприємства на ринку. Вдале використання дії закону конкуренції ознаменувало появу комбінування виробництва, що визнавало явище певної взаємозамінності факторів виробництва (праці, землі та капіталу) та потребу визначення співвідношення між окремими факторами. Становлення капіталізму супроводжувалось активізацією конкуренції. Результатом розвитку цих взаємопов'язаних процесів було урізноманітнення об'єктів конкуренції: включення в сферу її дії поряд зі сферою виробництва товарів, також і сфери послуг, об'єктів інтелектуальної власності, нових ринків та відповідних ним видів продукції. Також результатом розвитку конкурентних відносин стало урізноманітнення їх суб'єктів, що довели ефективність своєї роботи на ринку. Це, в першу чергу, держава та такі нові форми бізнесу, як корпорації, синдикати, трести, картелі, конгломерати тощо. В цей період відзначається трансформація вільної конкуренції у регульовану.

Узагальнення процесу здійснення антимонопольної та конкурентної політики дозволяє виділити три її основні етапи. Характерними акцентами 1-го етапу, що відбувався протягом 1992-1995 років, було здійснення демонополізації ринків України, перехід від директивного до ринкового ціноутворення, впровадження конкурентних механізмів у господарську діяльність, введення ринкових механізмів у процеси регулювання економічного розвитку, напрацювання положень антимонопольного законодавства.

Властивим для 2-го етапу, що тривав від 1996 до 2000 рр. було переміщення акцентів на здійснення структурної трансформації економіки та реформування економічних відносин власності. Це супроводжувалось суцільною демонополізацією економіки, налагодженням постійного антимонопольного контролю, розвитком положень антимонопольного законодавства.

У період 1999-2001 рр. в Україні відзначається перенесення акцентів у державній економічній політиці від проведення заходів з демонополізації на підтримання розвитку та удосконалення конкурентного середовища. В цей період відзначається набуття державною економічною політикою рис конкурентної. Це супроводжувалось трансформацією антимонопольного законодавства в законодавство щодо захисту економічної конкуренції.

Таким чином, 3-й етап, що бере початок з 2001 р., передбачає якісний перехід від політики антимонопольного регулювання до політики конкурентних відносин. Протягом цього етапу здійснюється відпрацювання ринкових механізмів економічного регулювання з метою підвищення соціально-економічної ефективності функціонування вітчизняного ринку для зменшення розриву між рівнем його розвитку та ринку в передових економічних країнах світу. В цей період відбувається формування основ національного законодавства щодо розвитку конкурентних відносин.

У законодавчому полі нашої держави відзначається диференціювання втручання держави у випадках: порушення законодавства, запобігання порушенням та за відсутності конкуренції. Реакцією на зазначені порушення є обґрунтування та реалізація конкурентної політики, напрями якої представлені на рис. 1.

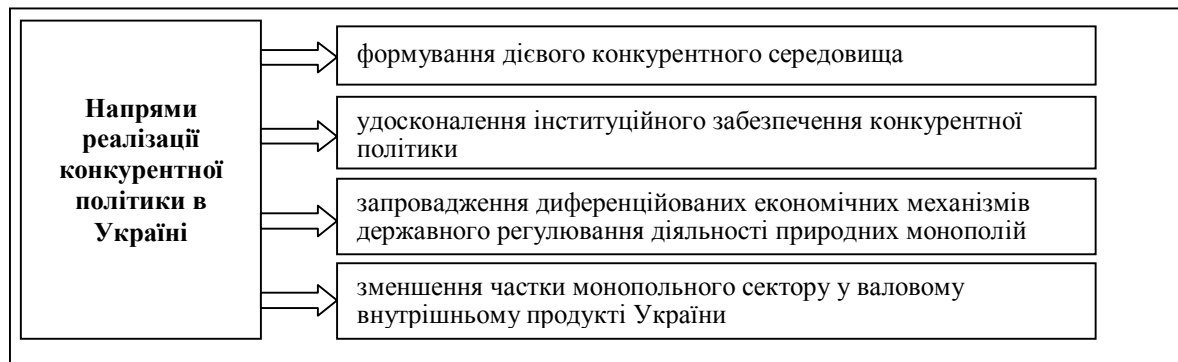

Рисунок 1. Напрями реалізації конкурентної політики в Україні

У контексті виділених напрямів конкурентної політики в державі на рис. 2 представлені напрями дій окремих суб'єктів господарювання з їх урахуванням в господарській діяльності.

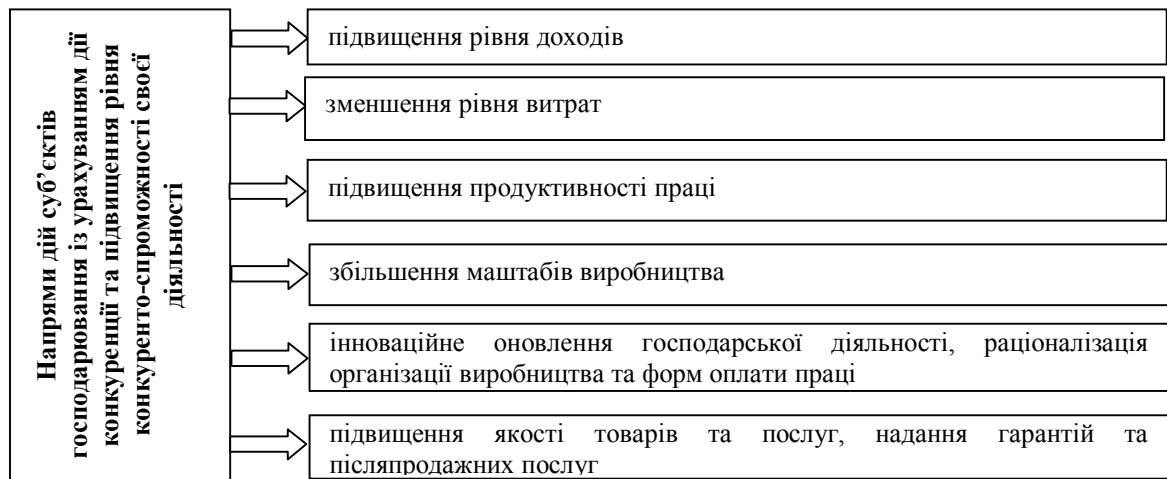

Рисунок 2. Напрями дій суб'єктів господарювання з урахуванням дії конкуренції та підвищення рівня конкурентоспроможності своєї діяльності

* – опрацьовано автором на основі узагальнення [3]

Суть ринкової економіки характеризується законами ринку. Ще Адам Сміт [1] сформував принцип економічної вигоди, за допомогою якого пояснюються мотиви діяльності суб'єктів ринкового господарювання. Виходячи з врахування цих природних мотивів розвитку ринкової економіки, кожний суб'єкт господарювання шукає можливості збільшення власних прибутків та посилення своєї ринкової позиції. На рівні держави важливим є створення сприятливого середовища для реалізації їх підприємницьких зусиль.

Висновки. Налагодження функціонування ефективного ринкового механізму передбачає відпрацювання його окремих складових, серед яких своєю важливістю відзначаються антимонопольна та конкурентна політика. Суть політики держави в цій сфері спрямована на розвиток економічної конкуренції та обмеження монополізму в господарській діяльності. Реалізація зазначених видів політики пов'язана зі здійсненням заходів щодо демонополізації економіки та різнобічної підтримки суб'єктів господарювання, що сприяють розвитку конкуренції. Серед важливих видів підтримки на мікроекономічному рівні виділяються фінансова, матеріально-технічна, інформаційна, консультативна та інші види підтримки. Суб'єктами здійснення антимонопольної та конкурентної політики є органи державної влади різних рівнів та місцевого самоврядування.

Узагальнення процесу здійснення антимонопольної та конкурентної політики дозволило виділити їх три основні етапи. Характерними акцентами першого етапу було здійснення демонополізації ринків та відпрацювання положень антимонопольного законодавства. Властивим для другого етапу було переміщення акцентів на здійснення структурної трансформації економіки та реформування економічних відносин власності. Протягом третього етапу відбувся якісний перехід від проведення заходів з демонополізації економіки на підтримання розвитку та

удосконалення конкурентного середовища, тобто переходу від антимонопольної до конкурентної політики.

У процесі реалізації антимонопольної та конкурентної політики відбулось узгодження їх за макро- та мікроекономічним рівнем. У зв'язку з цим, важливим є обґрунтування відповідних заходів за рівнями.

Успішне вирішення завдань конкурентної політики підвищить дієвість функціонування ринкового механізму та створить передумови для більш ефективного вирішення соціально-економічних завдань суспільства.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Адам Смит; пер. с англ. В.С. Афанасьева. – М.: Эксмо, 2007. – 957 с.
2. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон, В. Нордхаус; пер. с англ. [под ред. Тарасевича Л. С., Леусского А. И.]. – М.: Бинном-КноРус, 1999. – 799 с.
3. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Дж. Р. Хикс; пер. с англ. [общ. ред. и вступ. ст. Энтова Р. М.]. – М.: Прогресс, 1993. – 488 с.
4. Пигу А. Экономическая теория благосостояния / А. Пигу; пер. с англ. [вступ. ст. Г. Б. Хромушина]. – М.: Прогресс, 1985. – 512 с.
5. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П. Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
6. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2013. – 779 с.
7. Основи економічної теорії: навч. посіб. / [за ред. В. О. Білика, П. Т. Саблука]. – К.: Ін-т аграр. екон., 1999. – 467 с.
8. Коваленко Ю. С. Аграрний ринок України: організація та управління / Ю. С. Коваленко. – К.: ІАЕ УААН, 1998. – 108 с.
9. Економічна енциклопедія: у 3-х т.: [редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К.: Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
10. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
11. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
12. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 436-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
13. Про антимонопольний комітет України: Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
14. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7.06.1996 р. № 236-96-ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.
15. Паризька конвенція про охорону промислової власності від 20 березня 1883 року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

REFERENCES

1. Smyt A. Yssledovanye o pryrode y prychnah bogatstva narodov / Adam Smyt; per. s angl. V.S. Afanas'eva. – M.: Eksmo, 2007. – 957 s.
2. Samuël'son P. Ekonomyka / P. Samuël'son, V. Nordhaus; per. s angl. [pod red. Tarasevycha L. S., Leusskogo A. Y.]. – M.: Bynom-KnoRus, 1999. – 799 s.
3. Hyks Dzh. R. Stoykost' y kapytal / Dzh. R. Hyks; per. s angl. [obshh. red. y vstup. st. Entova R. M.]. – M.: Progress, 1993. – 488 s.
4. Pygu A. Ekonomycheskaja teoryja blagosostojanya / A. Pygu; per. s angl. [vstup. st. G. B. Hromushyna]. – M.: Progress, 1985. – 512 s.
5. Formuvannya ta funkcionuvannya rynku agropromyslovoi' produkcii' (praktychnyj posibnyk) / Za red. P. T. Sabluka. – K.: ІАЕ, 2000. – 556 s.
6. Andrijchuk V.G. Ekonomika pidpryjemstv agropromyslovogo kompleksu : pidruchnyk / V. G. Andrijchuk. – K.: KNEU, 2013. – 779 s.
7. Osnovy ekonomichnoi' teorii': navch. posib. / [za red. V. O. Bilyka, P. T. Sabluka]. – K.: In-t agrar. ekon., 1999. – 467 s.
8. Kovalenko Ju. S. Agrarnyj rynek Ukrai'ny: organizacija ta upravlinnja / Ju. S. Kovalenko. – K.: ІАЕ УААН, 1998. – 108 s.
9. Ekonomichna encyklopedija: u 3-h t.: [redkol.: ... S. V. Mochernyj (vidp. red.) ta in.]. – K.: Akademija, 2000. – T. 1. – 864 s.
10. Pro zahyst ekonomichnoi' konkurencii': Zakon Ukrai'ny vid 11.01.2001 r. № 2210-III. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym doctupu: <http://www.rada.gov.ua>.
11. Konstytucija Ukrai'ny : Zakon Ukrai'ny vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym doctupu: <http://www.rada.gov.ua>.
12. Gospodars'kyj kodeks Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 16.01.2003 r. № 436-IV. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym doctupu: <http://www.rada.gov.ua>.
13. Pro antymonopol'nyj komitet Ukrai'ny: Zakon Ukrai'ny vid 26.11.1993 r. № 3659-III. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym doctupu: <http://www.rada.gov.ua>.
14. Pro zahyst vid nedobrosovisnoi' konkurencii': Zakon Ukrai'ny vid 7.06.1996 r. № 236-96-VR. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym doctupu: <http://www.rada.gov.ua>.
15. Paryz'ka konvencija pro ohoronu promyslovoi' vlasnosti vid 20 bereznja 1883 roku: [Elektronnyj resurs]. – Rezhym doctupu: <http://www.rada.gov.ua>.

Антимонопольная и конкурентная политика в экономике: значение, эволюция становления и направления осуществления

Н.В. Припуга

В статье охарактеризована суть политики государства в сфере антимонопольной и конкурентной политики, которая заключается в ограничении монополизма в хозяйственной деятельности и развитии экономической конкуренции. Выделены три характерных этапа этой политики, показано: осуществление демонополизации рынков и выработка положений антимонопольного законодательства (1-й), осуществление структурной трансформации экономики и реформирование экономических отношений собственности (2-й), поддержка развития и усовершенствование конкурентной среды (3-й). Дана характеристика направлений реализации конкурентной политики в экономике на макроэкономическом уровне и действий субъектов хозяйствования по повышению уровня конкурентоспособности своей деятельности.

Ключевые слова: конкуренция, антимонопольная политика, конкурентная политика, эволюция становления конкурентной политики, направления осуществления конкурентной политики.

Надійшла 12.03.2014 р.